

HOMÉROS VILÁGA – A MYKÉNÉI ÉS A SÖTÉT KOR

**Készítette: Illés Imre Áron
SZTE BTK Ókortörténeti Tanszék**

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió
támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI

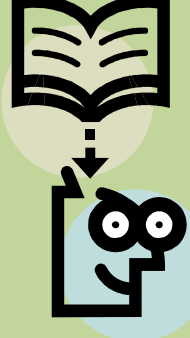

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

 Illés Imre Áron	 Az olvasólecke elolvasásához szükséges idő: ~ 20-30 perc A teljes feldolgozásához szükséges idő: ~ 90-120 perc
--	--

Az anyag felépítése: a tananyag feldolgozása során kövesse az olvasóleckében található utasításokat. Az anyag törzse az olvasóleckében található, a legfontosabb adatokat (fogalmak, személyek, évszámok, helyek) **félkövérrel** szedtünk, az egyes fejezetek kulcsmondatait pedig **sárga háttérrel**, a tanulás során ezekre helyezzen külön hangsúlyt. Az egyes fejezetek végén további olvasnivalókat talál, ezek az ismeretek elmélyítését, alaposabb megértését szolgálják.

A **szürke dobozokban** kiegészítő információk, érdekességek szerepelnek, extra feladat, források stb. formájában.

Tanulási tippek

- Hatékonyabban tud tanulni, ha strukturálja a tudását, nem pedig minden egyes adatot külön, a levegőben lógva próbál bemagolni. A lenti logikai vázlatnak két funkciója van:
 - a, minél aktívabb a tanulás, annál hatékonyabb, ezért a tananyag feldolgozása közben figyeljen arra, hogy az egyes részek, adatok hova tartoznak és milyen viszonyban vannak egymással;
 - b, ha a lenti vázlatot ki tudja tölteni tartalommal (minden egyes vázlatponthoz tud néhány összefüggő, tartalmas mondatot, pár névvel, adattal stb.), akkor tudja az anyagot. Érdeemes lehet a lenti

vázlatot saját jegyzetekkel, megjegyzésekkel kitölteni. Akár úgy is, hogy a tananyag feldolgozása során folyamatosan figyeli ezt is.

- **FONTOS:** a lenti vázlat bemagolása az összefüggések, adatok ismerete nélkül még nem jelenti azt, hogy tudja az anyagot.
- Előzetes tudásának, érdeklődésének megfelelően érdemes lehet saját hasonló vázlatot készítenie, a megfelelő részek elhagyásával, kiemelésével, vagy a vázlat átstrukturálásával gondolatérképpé. Ha vizuális típus, használjon színeket a kiemeléshez stb.

Feladat 1.

Hogy a tanulás minél aktívabb legyen, a tananyag feldolgozása során a következő kérdésekre, összefüggésekre keresse a választ! Ha ezeket a kérdéseket összefüggően, néhány adattal együtt meg tudja válaszolni, tudja az anyagot.

- Melyek a görög történelem legfontosabb korszakai, hogyan következnek egymás után, miben különböznek egymástól?
- Milyen módszerek alkalmazásával tartották számon az éveket az ókori görögök?
- Medtől meddig és hol állt fenn a minósi civilizáció? Mi a jelentősége a görög történelemben?
- Mi a kapcsolat a minósi és a mykénéi civilizáció között?
- Milyen hasonlóságokat és különbségeket találunk a két kultúra között?
- Mi jellemzi a lineáris A és B írást?
- Mi az a redisztribúció?
- Hogyan épült fel a mykénéi társadalom?
- Mi okozhatta a mykénéi civilizáció bukását?
- Miért nevezzük sötétnek a sötét kor?

Logikai vázlat / Miről szól a lecke?

1. Bevezetés

1.1.A görög történelem periodizációja

1.2.A görög időszámítás

2. A minósi civilizáció

3. A mykénéi kultúra

3.1.Az írás

3.2.Állam és társadalom

3.3. A mykénéi kultúra bukása és a sötét kor

1. Bevezetés

1.1 A görög történelem periodizációja

Közhely, hogy minden periodizáció önkényes és erőltetett, egyes korszakok jellemző vonásainak nem egyik napról a másikra lett vége, és pusztán azért mert a történészek egy adott időpontot korszakhatárnak tekintenek, az emberek élete sem változott meg egyik pillanatról a másikra. (Kivéve persze, ha ez az időhatár például egy város elpusztítása.) Mindezek ellenére érdemes a leckét a görög történelem szokásos periodizációjának bemutatásával kezdeni, egyrészt hogy időben jobban el lehessen helyezni az eseményeket, másrészt bármennyire önkényesek is e korszakhatárok, bizonyos általános jellemzői mégis voltak az egyes korszakoknak. Ezek felismerése a tanulást is megkönnyítheti: az egyes adatok nem a levegőben fognak lógni, könnyebb struktúrába rendezni és elhelyezni.

A **minói civilizáció** kora (**3500-1100k.**). Fontos hangsúlyoznunk, hogy a Kréta szigetén kibontakozó **minói civilizáció nem volt görög, viszont jelentős hatást gyakorolt a görög szárazföld mykénéi kultúrára**, így tárgyalása mindenképpen indokolt. Ez a korszak a korai és középső bronzkornak felel meg a későbbi görög területeken, s görögök is ekkor (a 3. évezred vége körül) érkeztek Hellas területére. Erre az időszakra elsősorban régészeti forrásaink vannak, mivel a minói civilizáció bár ismerte az írást (**lineáris A**), ez a mai napig nincs megfejtve.

A **mykénéi kultúra (1600-1100k.)** Ez az első, már nemcsak régészeti, hanem **történeti módszerekkel¹ is vizsgálható görög kultúra**, mivel 1952-ben sikerült

¹ A régész elsősorban tárgyi leletanyagokkal dolgozik (épületek, használati eszközök maradványai stb.), a történész pedig írott forrásokkal. Ezek aránya természetesen korszakonként és területenként változik. Egy római korról vagy a klasszikus Athénnal foglalkozó régész nem nélkülözheti az írott források ismeretét és felhasználását, ahogyan egy ókortörténész sem hanyagolhatja el a régészet eredményeit, itt a különbség elsősorban a

megfejteti az általuk a görög nyelv lejegyzésére használt **lineáris B** írást. Emellett óriási jelentősége van a régészeti leleteknek, pl. e kultúra több központját is sikerült azonosítani és feltárni, a régészeti leletek alapján a kereskedelmi kapcsolatok feltérképezni stb.

A **sötét kor (1100-800k.)**. A mykénai kultúra bukása után **az írás ismerete eltűnik, a régészeti leletanyag mennyiség és minősége csökken, a kereskedelem beszűkül**, ezért is nevezték ezt a korszakot sötét kornak. Újabban hangsúlyozzák, hogy a hanyatlás talán mégsem volt olyan nagy arányú, mint azt korábban feltételezték, ezért a sötét kor elnevezést inkább úgy kellene értenünk, hogy e korszak – az írás hiánya és a kevesebb lelet miatt – elsősorban számunkra „sötét”, azaz kevésbé ismerjük. Mindemellett a hanyatlás egyértelmű, legfeljebb a mértékén lehet vitatkozni. Kortárs görög írott forrásunk nincs, de a későbbi szerzők (pl. Homéros) már szolgáltatnak használható adatokat, amelyek pontos értelmezése azonban rendkívül nehéz.

Az **archaikus kor (800-479)**. A 8. századtól komoly fellendülést tapasztalhatunk: jelentősen növekszik a lakosságszám, **újra erőre kap a távolsági kereskedelem, megjelenik az írás, kialakulnak a polisok, megindul a görög gyarmatosítás** stb. Már a 8. századtól vannak kortárs forrásaink is, s időben előre haladva egyre bőségebb forrásanyaggal rendelkezünk, bár ezek nem feltétlenül kortársak.² Így – bár számos, a forrásainkban szereplő alak történetisége kérdéses lehet (pl. az athéni Kyloné, aki 632k. kísérelt meg tyrannist kiépíteni) – a korszak végének története, főleg Athéné, már elég jól rekonstruálható. Ez persze nem jelenti azt, hogy nincsenek viták egyes

hangsúlyokon van. Ezzel szemben pl. az 1956-os forradalommal foglalkozó történészek számára a régészetnek nincs jelentősége.

² Pl. Kylonról (632k.) pár oldal, Solón tevékenységéről (6. sz. első fele) pár tucat, a görög perzsa háborúkról (490-479) több száz oldalnyi forrásunk van.

események és személyek értelmezéséről. A záró korszakhatár a görög-perzsa háborúk győztes befejezése.

A **klasszikus kor (479-323)**. Ezt a korszakot a görög kultúra aranykorának is szokás nevezni, a görög irodalom és művészet klasszikus alkotásai az 5. és a 4. században keletkeztek. Bár Athén szempontjából politikailag az 5. század az igazi aranykor, pl. a szónoklás (Démostenész) és a filozófia (Platón, Arisztotelész) területén a 4. század is az. Fő jellemzők: a görög perzsa háborúk után **Athén katonailag és gazdaságilag is megerősödött**, ráadásul a presztízse is jelentősen megnőtt. Így szembekerült a másik komoly hatalmi tényezővel, Spártával, ezért a görög világ kétpólusú lesz: Athén (és a délosi szövetség) és Spárta (és a peloponnészoszi szövetség). Így az 5. századot e két hatalom olykor nyílt- olykor hidegháborúja jellemzi. Miután Athén 404-ben döntő vereséget szenvedett, Spártáé lett a főhatalom, de idővel még korábbi szövetségesei is ellene fordulnak. Ennek következtében **a viszonylag stabil korábbi kétpólusú berendezkedés a 4. században többpólusúvá válik**: Spárta, Athén, Thébai, perzsák stb. A hagyományos szövetségek felbomlanak, a fő rendezőelv nagyjából az lesz, hogy mindenki az ellen szövetkezik, aki éppen akkor a legnagyobb hatalommal rendelkezik, persze azzal a hátsó szándékkal, hogy ezt a hatalmat meggyengítve idővel maguknak szerezzék meg a vezető szerepet. **Ekkor jelenik meg Philipposz makedón király**, aki a század közepétől Makedónia hadseregének megerősítésével és kiváló diplomáciai érzékkel fokozatosan megszerzi a vezető szerepet a görögök felett, összgörög hadjáratot tervez Perzsia ellen, amelyet váratlan meggyilkolása után fia, Nagy Sándor (Alexandros) visz véghez. Ő egészen Indiáig meghódítja Ázsiát, s bár váratlan halála miatt nem tudja stabilizálni birodalmát, mégis gyökeresen alakítja át a korábbi görög világot.

A **hellénisztikus kor (323-30)**. Nagy Sándor halálakor az utódlás nem tisztázott, így hadvezérei között hamarosan **évtizedekig tartó harc** indul meg a területekért és a vezető szerepért. A korszakot e harc eredményeként létrejövő birodalmak határozzák meg: **a Ptolemaida birodalom Egyiptomban, a Seleukida Ázsiában, az Antigonida Hellasban, illetve több, kisebb, de jelentős királyság pl. Pergamon**. E korszakot nemcsak a politikai változások befolyásolják (pl. polisok, polis-szövetségek „fölött” létrejött birodalmak, királyságok), hanem a **kulturális** (pl. a görög és a keleti vallások keveredése, új kulturális központok a királyi udvarokban, pl. Alexandria, Pergamon) **és gazdasági változások** is.

A 3. században Nagy Sándor utódai még főleg egymással rivalizálnak, a század végén azonban már **megjelennek a rómaiak**, akik fokozatosan megszerzik az utódállamokat, először Makedóniát és Hellast, utoljára pedig Egyiptomot 30-ban. Ez a dátum a hellénisztikus kor és a hagyományos görög történelem záró pontja, hiszen ez után a görögök már római alattvalóként élnek, történelmük a római történelem része. Ez persze nem jelenti azt, hogy ne születnének önálló monográfiák pl. a római kori Athénről vagy Spártáról.

Korszakhatárok: minden korszakhatár mesterséges konstrukció, némelyik több, némelyik kevesebb létjogosultsággal, éppen ezért a különböző összefoglalásokban más-más korszakhatárokat találunk. E különbségek okai közül olvashatunk néhányat a következőkben.

A minósi és a mykénéi korszak között átfedés van, egymás mellett is létezett a két civilizáció. A mykénéi korszaknak kézzelfogható (azaz a régészeti leletanyagban az égésrétegek, romok stb. segítségével egyértelműen kimutatható) pusztulás vetett véget, ezért ezt elvileg pontosan meg is határozhatnánk. Ezzel kapcsolatban is vannak azonban problémák: egyrészt módszertanilag egyelőre nem tudjuk évre pontosan keltezni a pusztulási

rétegeket, így minimum évtizedes, olykor évszázados eltérések vannak az egyes becslések között. Másrészt egyre inkább úgy tűnik, hogy a különböző paloták jelentősen eltérő időpontokban pusztultak el, egyes palotákat a pusztulás után még újra is építhettek. Melyik legyen hát a korszakhatár? Így a mykénéi korszak végére a szakirodalomban találunk 12. és 11. századot, 1200-at és 1100-at is.

Akkor sem könnyebb a helyzet, ha pontosabb dátumokkal dolgozhatunk. Az archaikus kor végénél 800-at látunk (de találkozunk 9. és 8. századdal is), egyes kutatók pedig 776-ot adnak meg, a hagyomány szerint ugyanis ekkor voltak az első olympiai játékok. Utóbbi létjogosultságát az is támogatja, hogy az olympiai győztesek nevét pontosan számon tartották, így elvileg 776-tól kezdve lehetőségünk van pár éves pontosságú keltezésekre.³ Tévedések és hibák persze vannak e listákban, így a korszak elején még rendkívül bizonytalanok a dátumok.

Kérdés lehet az is, hogy mit tekintsünk az archaikus kor végének. A fenti 479 mellett találunk pl. 510-et is, amely a Peisistratidák elűzésének az időpontja, azaz a klasszikus athéni demokrácia hagyományos kezdőpontja, de ez csak Athén szempontjából⁴ fontos, míg a perzsák kiűzése Hellasból 479-ben a görögség nagy részét érintette. Bár ennek is az lesz az egyik következménye, hogy Athén válik – Spárta mellett – a legjelentősebb görög várossá. Vagy legyen a korszakhatár a görög-perzsa háborúk kezdete, 490?

Ugyanez a helyzet a hellénisztikus kor elejével, Sándor trónra lépését (336), Perzsia teljes meghódítását (330) vagy Sándor halálát (323) tekintsük korszakhatárnak? A fentiekhez képest azonban jelentős eltérés, hogy Nagy

³ Az ezt megelőző időszakban legfeljebb generációkkal számoltak, x emberöltővel a trójai háború után, y nemzedékkel a Hérakleidák visszatérése előtt. Ezekben az esetekben nem csak az a kérdés, hogy mikor is volt pontosan a trójai háború, de az is, hogy mennyi egy emberöltő/nemzedék (általában 33 ill. 50 év között mozognak a modern számítások).

⁴ A Peisistratidák elűzése után Kleisthenésszel indul meg az athéni demokrácia kialakulása.

Sándor rövid, 13 éves tevékenysége valóban egy határozott és mesterséges korszakhatárt alkot.

A korszak vége is kérdéses lehet, politikailag valóban Egyiptom Róma általi meghódítása vet véget e korszaknak, de ez már az első század első felében megvalósult, ekkorra ugyanis Hellas már régóta provincia (Achaia és Macedonia), a Seleukida birodalom már csak „papíron” létezik (az első században Mithridatész és a parthusok már sokkal jelentősebbek), és Egyiptomot már 168-ban is csak Róma diplomáciai beavatkozása mentette meg a bukástól.

A Kelet és Hellas kulturális hatása viszont még bőven 30 után is fennáll.

Mindezek mellett a fenti korszakhatárok praktikus és didaktikai szempontból indokoltak.

1.2 A görög időszámítás

Az ókori athéniaiak Drakón tevékenységét értelemszerűen nem a Krisztus születésétől visszafelé számított 621. évre keltezték, hanem Aristaichmos archónságának az idejére. Azaz az éveket úgynevezett **epónymos** (az évnek nevet adó) tisztségviselők segítségével tartották számon, ezek Athénban az archónok voltak, Argosban ezzel szemben Héra papnői, és az ő papnői tisztségben eltöltött éveik alapján határozták meg az évet. Ráadásul az új évet általában nyár közepén kezdték, azaz a fenti 621-es adat valójában a 621 júliustól 620 júliusig tartó időszakot jelöli (ezt általában 621/620-szal jelöljük). Ennek megfelelően **nem egy abszolút, kezdő időponthoz viszonyítottak**, így ha athéniként érdekelt, hogy mikor volt Aristaichmos archóni éve, akkor ezt egy listán ki kellett keresnem, és vissza kellett számolnom, így tudtam meg, hogy hány évvel a saját korom előtt történt az esemény. Ehhez kőbe vésett és nyilvánosan kiállított archónlistákat vagy irodalmi forrásokat is igénybe vehettem, pl. Diodóros történeti munkájában minden új év kezdetén megadja, hogy abban az évben ki volt az athéni archón.

Az ókori történetírók – és modern értelmezőik – szempontjából a fenti módszer fő problémája abban áll, hogy **minden egyes polisnak más volt az időszámítási rendszere, és ezt nagyon nehéz volt szinkronba hozni**. A fenti példánál maradva, ahhoz hogy Drakón tevékenységét szinkronba tudjam hozni az argosi történelemmel, kellett egy lista az athéni archónokról és az argosi Hérá-papnőkről is. De így még mindig csak két város történelmét hoztam szinkronba és nem számoltam az egyes listák esetleges hibáival (**a korai időszakra vonatkozóan ezen listák adatai kevésbé megbízhatóak** a hiányzó vagy éppen tévedésből beszúrt archónok, tisztségviselők miatt).

Az **olympiasok** szerinti időszámítás biztosíthatott közös kronológiai keretet az eseményeknek, **776/775-ben** volt a – görög hagyomány szerinti – **első olympia**.

Ez lett a kiindulópont (mint a nyugati időszámításban Krisztus születése), de nem folyamatosan számították az éveket, hanem négyéves csoportokban, pl. az 1. olympias 3. éve; a 116. olympias 2. éve.

Ezen kívül – főleg a korai időszakra vonatkozóan – pl. a trójai-háborút vagy a Hérakleidák visszatérését vették kiindulópontnak, és ezektől számoltak előre vagy hátra pontos éveket vagy emberöltőket. Esetleg adott uralkodó uralkodási éveit adták meg. Persze ez sem hibátlan, hiszem pontosan mikor volt a trójai háború és hány év egy emberöltő!?

A **kőbe vésett archón- (és más tisztviselő)listák és az irodalmi forrásokban fennmaradt adatok alapján volt lehetséges a kutatók számára, hogy rekonstruálják ezeket az ókori időszámítási rendszereket és átkonvertálják az egyes éveket a mi időszámításunknak megfelelően.** Minél korábbra megyünk vissza az időben, annál bizonytalanabb ezeknek a listáknak a megbízhatósága.

Érdekesség: Itt: <http://archive.csad.ox.ac.uk/Athens/IGI/1000series/1031cm.jpg> egy archónlista töredékeit tartalmazó felirat maradványait találja, az archónok a következők:

527/526: On]eto[rides (Onétoridés)

526/525: H]ippia[s

525/524: K]leisthen[es (Kleisthenés)

524/523: Ka]llippides (Kallippidés)

522/521: Peisis]trat[os

Forrás: Néhány példa az időpontok megadására egyes ókori történetíróknál:

Róma alapításának az időpontja egy görög történetírónál: „*Numitor uralmának a következő évében, ami Ilion pusztulása után a négyszázharminckettedik volt, az albaiak gyarmatosokat kiküldve Romulus és Remus vezetésével megalapították Rómát a hetedik olympias első évének a kezdetén*⁵, amikor a messéniai Daiklés nyerte a futást és Athénben Charops az első évét töltötte a tíz éves archónságának.” (Dion. Hal. 1.71.5 Ford. Illés Imre Áron)

A peloponnésosi háború kitörésének időpontja: „*Tizennégy éve tartott már az Euboiá elfoglalása után harminc évre megkötött fegyverszünet*,⁶ *de a tizenötödik évben – mikor Argosban Chrysis már negyvennyolcadik éve töltötte be a papnői tisztséget, és Spártában Ainésias volt az ephoros, Athénban pedig Pythodóros az archón*,⁷ *s még négy hónap hiányzott hivatali idejéből –, a poteidaiai csata után négy hónappal, a tavasz beköszöntével egy háromszáz embert sem számláló thébai csapat két boiótarchosnak, Phyleidés fiának, Pythangelosnak és Onétoridés fiának, Diemporosnak a vezetésével az első álom idején fegyveresen behatolt a boiótiai Plataiába, az athéniak szövetséges városába.*” (Thukydides 2.2, ford. Muraközy Gyula)

A makedón Philippos trónra lépésének időpontja: „*Mikor Athénban Kallimédész volt az archón*,⁸ *a százötödik olympia zajlott*,⁹ *amelyen a kyrénéi Póros nyerte a stadionfutást, a rómaiak pedig Gnaeus Genuciust és Lucius Aemiliust*

⁵ Első olympias: 776/775-773/772; második: 772/771-769/768 ... ötödik: 752/751-749/748. Ennek az első éve: 752/751, ami elég közel van a hagyományos 753-hoz.

⁶ Az első vagy kis peloponnésosi háborút lezáró 445-ös béke.

⁷ 432/431, a négy hónap miatt 431 kora tavasza.

⁸ 360/359.

⁹ 360/359.

választották a consullá.¹⁰ Az ő idejükben Philippos, Amyntas fia, a perzsákat legyőző Alexandros apja megszerezte a makedónok feletti királyságot.” (Diodóros 16.2.1, ford. Illés Imre Áron)

A görög, a szicíliai és római események szinkronba hozása: „Tehát tizenkilenc évvel az Aigospotamoinál lezajlott tengeri ütközet¹¹ után, s tizenhat évvel a Leuktránál vívott csata¹² előtt jött el az az esztendő, amelyben a spártaiak megkötötték a perzsa királlyal az Antalkidésről elnevezett békét.¹³ Ugyanebben az évben vette ostrom alá az idősebb Dionysios az itáliai görögök felett aratott győzelme után az Elleporos mellett fekvő Rhégiont, s tartották a gallok megszállás alatt a Capitolium kivételével az erővel elfoglalt Rómát.” (Polybios, 1.6, ford. Muraközy Gyula)

Kis feladat: oldja fel a következő dátumokat a mi időszámítási rendszerünknek megfelelően. A megoldásai ellenőrzéséhez használhatja a következő linket:

<https://mek.oszk.hu/03400/03410/html/9255.html>

a 6. olympias 4. éve:

a 15. olympias 1. éve:

a 78. olympias 2. éve:

a 113. olympias 3. éve:

¹⁰ 360, ez a hely jól mutatja, hogy a különböző kronológiai rendszereket nem mindig sikerült megfelelően szinkronizálni.

¹¹ 405.

¹² 371

¹³ 386

Olvasnivaló:

Az olimpiai játékok történetéhez: Finley, M. I. – Pleket, H. W.: Az olimpiai játékok első ezer éve. Budapest 1980

A görög kronológiáról bővebben l. Olajos Teréz: A görög kronológia. In: Havas László (szerk.): Bevezetés az ókortudományba III. Debrecen 1999, 219-234.

2. A minósi civilizáció (3500-1100)

A minósi civilizáció régészeti nyomait **Arthur Evans** tárta fel a 20. század legelején Kréta szigetén. Nevét a mitikus **Minós**ról kapta, a görög mitológia nagyhatalmú krétai uralkodójáról, aki a görögök szerint Athént is meghódította, másrészt elsőként épített ki tengeri hatalmat. E mitikus történeteknek úgy tűnik, ebben az esetben van alapja. A görögök tényleges katonai alávetettségét újabban megkérdőjelezzük: **a minósi kultúra régészeti anyaga kifejezetten „békés”**, nem találunk harcos sírokat, harc- és fegyverábrázolásokat, és erősített falakat a települések körül (bár ez legalább részben annak is köszönhető, hogy Kréta tengeri hatalomként és szigetként sokáig védett helyzetben volt a szárazföldi támadásokkal szemben). Ennek ellenére **a korszak tengeri kereskedelmében flottájuk vezető szerepet játszott**, ők voltak a tenger urai (Hérodotos és Thukydides is Minós tengeri uralmáról beszél), és **óriási kulturális hatást gyakoroltak a szárazföldi görögség fejlődésére**, e nem görög civilizáció tárgyalását ez a kulturális hatás indokolja.

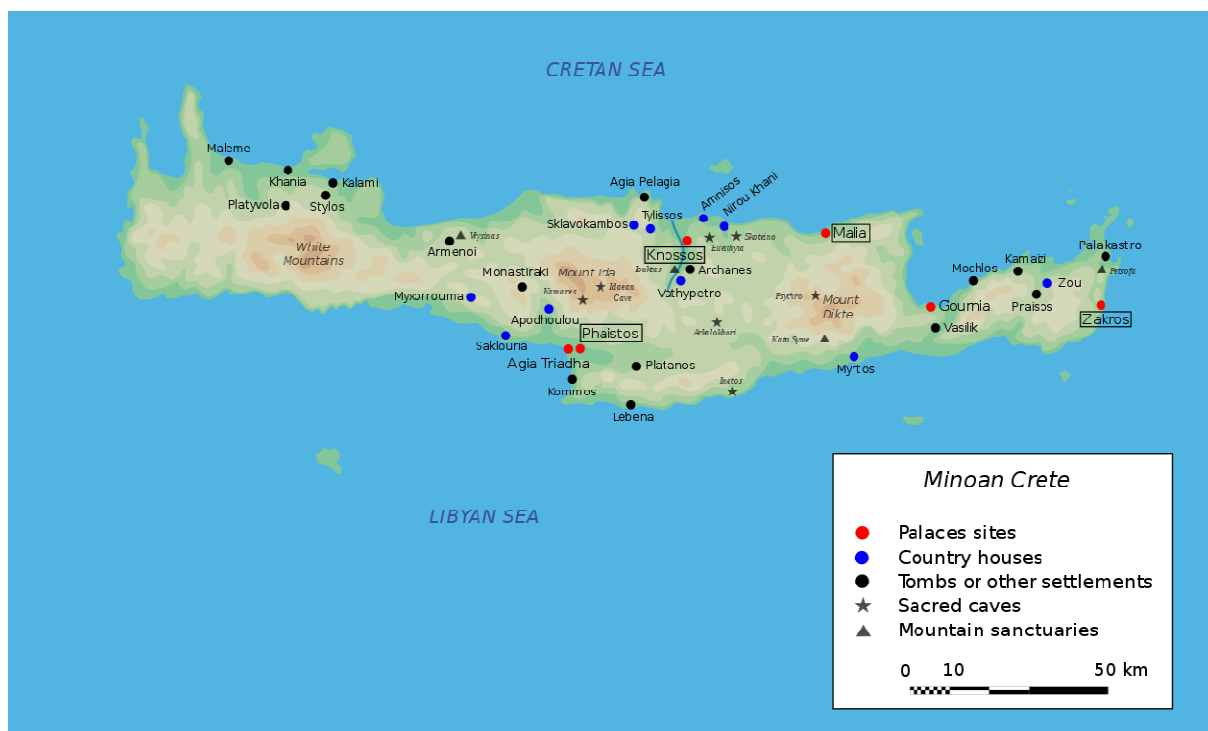
A több korszakra osztható minósi civilizáció **3500 és 1100 között állt fenn, fénykora 1700-1500** közé tehető, ekkor gyakorolt hatást a görögökre is. Ekkorra Krétán már jelentős városok voltak, központjukban palotákkal (**Knóssos, Phaistos, Mallia, Zakro**), melyek **kézben tartották a távolsági kereskedelmet, és a helyi gazdaság központjai is voltak**, ún. **redisztribúciót** („újra elosztás”) alkalmazva: a paloták egyben **jelentős raktárépületek voltak** (egyes vélemények szerint a görög labirintus elképzelés is ezekből a sok raktárhelyiséges, a szerényebb épületekben élő szárazföldi görögök számára útvesztőszerű palotákból alakult ki), adminisztrálták és begyűjtötték a helyi termelést és intézték a távolsági kereskedelmet, a palota raktáraiból osztotta ki újra a nyersanyagot és az élelmiszert. Egy egyszerű és leegyszerűsített példával élve: a távolsági kereskedelem révén beszerzett réz és a helyi parasztok által

termesztett élelmiszert biztosították a fémműveseknek, akik cserébe kapákat szolgáltatottak be, se ezt a palota raktáraiból kapták meg a földművesek. **Az adminisztrációhoz a krétai hieroglif írást és a lineáris A írást használták**, egyik sincs még megfejtve.

Kréta kiterjedt kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkezett (pl. **Egyiptom, Kis-Ázsia, Ciprus, Szíria, Attika**). Kis-Ázsia partvidékén lehettek gyarmataik illetve kereskedelmi lerakataik. S az 1700-1600-as évektől egyértelműen kimutatható hatásuk a görög szárazföldön is (import áruk, paloták, l. lent a mykénéi civilizációt). 1500 körül – a **thérai vulkán kitörése** miatt – a paloták egy része elpusztul, de újjáépülnek. Ezzel szembe a század közepén (**1450k.**) emberi kéz okozta pusztítás vet véget a paloták fénykorának, a **szárazföldi görögök – a mykénéi kultúra – veszik át az uralmat** a sziget felett, **1375** körül maga Knóssos is elpusztul, **a politikai és gazdasági hatalom a görögökre száll** (talán ez tükröződik a Théseus-mítoszban).

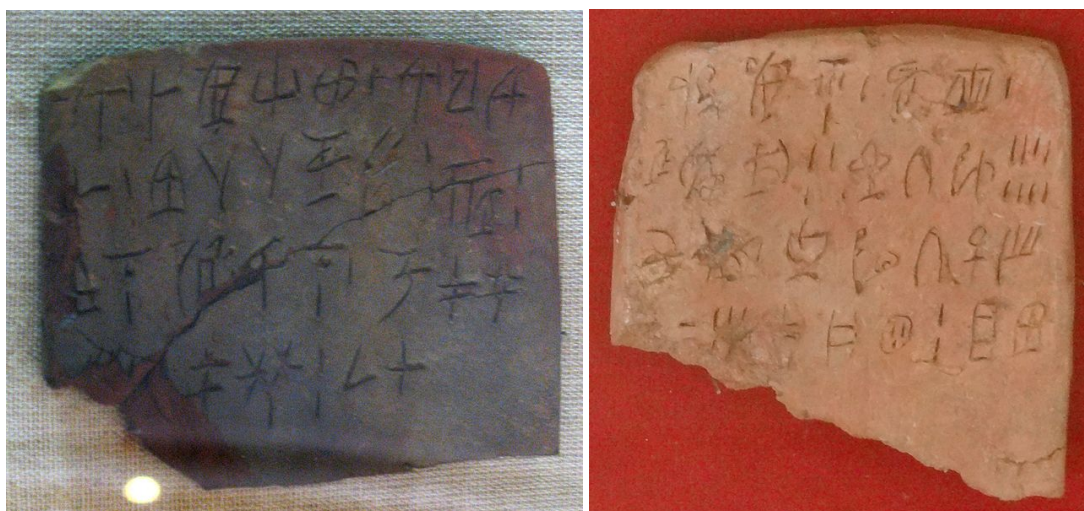
A régészeti anyag alapján is egyértelmű, hogy **a társadalom igen differenciált volt** (a palotában székelő uralkodó vs. egyszerű parasztok, köztük kereskedő-, hivatalnok réteg, kézművesek), s a palota irányításával igen fejlett volt a **munkamegosztás és az írásos adminisztráció**.

Érdekes vonása e civilizációnak, hogy nincsenek nagy templomaik, isteneiket úgy tűnik, hegytetőkön, barlangokban tisztelték. A képzőművészeti ábrázolások alapján kiemelkedő szerepet játszott a vallásukban egy istennő (a kígyós istennő, az állatok úrnője), de nem tudjuk, hogy ezek ugyanazon istennőnek az ábrázolásai (különböző aspektusaiban), vagy különböző istennőkről van szó (ezt az írott források – nevek – alapján el lehetne dönteni, de nem tudjuk olvasni a szövegeket).

A minói Kréta városai, a legfontosabb központok négyzetben.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/ff/Map_Minoan_Crete-en.svg

Lineáris A táblák töredékei Krétáról

https://en.wikipedia.org/wiki/Linear_A

Videó: az alábbi linken egy 3D-s digitális rekonstrukciót talál a knóssosi palotáról: <https://www.youtube.com/watch?v=ycH59bSUY1I>

Olvasnivaló:

Hédervári Péter: A görög Pompeji (Egy vulkán régészete). Budapest 1972

Hegyi Dolores – Kertész István – Németh György – Sarkady János: Görög történelem a kezdetektől Kr. e. 30-ig. Budapest 2002

Levi, P.: A görög világ atlasza. Budapest 1994

Németh György: Karthágó és a só. Budapest 2002

Németh György - Hegyi W. György: Görög-római történelem. Budapest 2011.

Warren, P.: Az égei civilizációk. Budapest 1989

3. A mykénéi kultúra (1600-1100)

A mykénéi kultúra első maradványait az a **Heinrich Schliemann** tárta fel a 19. század végén, aki Homérosz leírása alapján Tróját is megtalálta. A kultúrát az első lelőhelyéről Mykénéről mykénéinek nevezik, de ez **nem jelenti, hogy Mykéné lett volna az egész kultúra központja**. Schliemann eredetileg azt gondolta, hogy az 1500k.-re keltezhető leletek az újonnan érkezett görögök letelepülését jelzi. Mostanában azonban valószínűbbnek tartják, hogy a görögök 2000 körül jutottak el Hellasba, s a **17-16. században megjelenő mykénéi paloták inkább egy új elit felemelkedését jelentik vitathatatlanul krétai hatásra**. A **1400-as** években már Krétát is meghódítják a görögök. Mára számos központot sikerült azonosítani a görög szárazföldön és Krétán (pl. **Mykéné, Pylos, Knóssos**, 1. térkép). Ezek alapján **kisebb kiterjedésű királyságokról** beszélhetünk, **melyek központját egy-egy, a minósiakhoz hasonló palota alkotta, ugyanolyan redisztribúciós, adminisztratív és kereskedelmi szereppel**. Jelentős különbség a minósi és a **mykénéi civilizáció** között, hogy utóbbi egyértelműen **görög és sokkal harciasabb**: harcos ábrázolások és harcosírok jelentős fegyvermelléklettel, megerősített városok, melyek jól védhető helyeken találhatók (úgy tűnik, a védhetőség nem volt szempont a krétai városok esetében, bizonyára a tenger feletti hatalmuk miatt). Valószínűleg e harciaságnak köszönhető, hogy a mykénéi görögök idővel átveszik a hatalmat Kréta felett is.

A mykénéi kultúra megismerésének szempontjából alapvető jelentőségű, hogy ismerjük az írásukat, az ún. lineáris B-t. Így az állam és a társadalom bemutatása előtt ennek a sajátosságaival ismerkedünk meg.

3.1 Az írás

A **lineáris B** a megfejtetlen lineáris A írás módosított, a görög nyelvhez adaptált változata. Szótagírás, így az írásjelek önálló magánhangzókat és nyílt szótagokat jelölnek (azaz van jel az „a” hangra, van jele a „da”, „pa” stb. hangzócsoporthoz, de nincs külön jel a „d” vagy „p” hangra, és nincs mássalhangzóval végződő szótagra sem, pl. „ad”, „ap”). Ennek megfelelően a görög nyelv leírására csak korlátozottan alkalmas. A szótagjelek mellett alkalmaz **ideogrammákat**, melyek egyetlen jelként fejeznek ki fogalmakat, mértékegységeket stb. (pl. asszony, férfi, ló, szekér, kerék). Lássunk példának egy sort:

- a szótagok átírása: *PU-RO i-je-re-ja do-e-ra e-ne-ka ku-ru-so-jo i-je-ro-jo ASSZONY (ideogramma) 14*
- klasszikus görög átírás: *Pylos: hiereias dulai heneka chrysoio hieroio ASSZONY 14*
- fordítás: *Pylosban: a papnő rabszolgái a szent aranyért: 14 asszony*

A szótagírás miatt az egyes szavak pontos olvasata és így jelentése nem mindig egyértelmű, pl. a to-so jelcsoport lehet tosos ~ egész (hímnem), toson ~ egész (semleges), tosoi ~ mind, összes (hímnem). Vagy a szövegben is szereplő i-je-re-ja lehet: hiereia ~ papnő; hiereias ~ papnőnek a..., hierieiai ~ papnők.

Az írást **1952-ben Michael Ventris** fejtette meg. Az írás **kiegészített agyagtáblák**on maradt fent, melyek kivétel nélkül raktári feljegyzéseket, elszámolásokat, különféle jegyzékeket tartalmaznak (ez már a megfejtés előtt világos volt az ideogrammák alapján). A legfontosabb lelőhelyek: **Pylos, Mykéné, Thébai, Tiryns, Knóssos a Kr. e. 16-12. századból**. E szövegeket nem az örökkévalóságnak szánták: **miután a nedves agyagba beleírták a szöveget, eredetileg nem égették ki a táblákat, csak megszáritották**. A **ránk maradt táblák** az épületek pusztulásakor keletkezett **tűzben égtek ki véletlenül**. Nem tudunk

arról, hogy az írást az adminisztratív feljegyzéseken kívül másra is használták-e. S az is **vitatott, hogy mennyire lehetett elterjedt az írni-olvasni tudás**, egyes vélemények szerint kivételesen ritka volt, ennek azonban ellentmond, hogy a knóssosi táblákon 70 kéz, a pylosiakon 40 azonosítható, valamint nincs külön szó az írnokra, így elképzelhető, hogy a hivatalnokok általában tudtak írni, olvasni.

Bár nincsenek történeti vagy irodalmi szövegeink ezzel az írással, jelentősége mégis óriási. Az írás megfejtése előtt a legkorábbi görög nyelvemlékek a 8. századból származtak. Továbbá pusztán ezen adminisztratív feljegyzésekből is számos információt nyerhetünk a mykénéi görögök életére vonatkozóan, pl. a helynevek elemzésével kimutatták, hogy Pylosnak két nagy „provinciája” volt, bennük 7 illetve 9 körzettel. A foglalkozásnevek, tárgyak nevei alapján következtethetünk az életmódra, gazdaságra (pl. mely területről mennyi birka került a palotába) stb. A tisztségnevek alapján következtetni tudunk a politikai és a társadalmi hierarchiára is.

Lineáris B tábla Pylosból

https://en.wikipedia.org/wiki/File:NAMA_Linear_B_tablet_of_Pylos.jpg

Lineáris B tábla és átírása

[https://en.wikipedia.org/wiki/File:Linear_B_\(Mycenaean_Greek\)_NAMA_Tablette_7671.jpg](https://en.wikipedia.org/wiki/File:Linear_B_(Mycenaean_Greek)_NAMA_Tablette_7671.jpg)

3.2 Állam és társadalom

A társadalom élén a **wanax** (király) állt, székhelye a **palotaközpont**ban volt, amely olyan szerepet játszott a mykénéi társadalomban, mint a minósiban: **gazdasági és adminisztratív központ volt, vezette a nyilvántartásokat, szervezte az ipart és a kereskedelmet, továbbá itt is fontos szerepet játszott a redisztribúció**. A wanax vezette államok méretét Knóssos és Plyos kivételével nem lehet megállapítani, bizonyosan nem egyetlen nagy királyságról van szó, de a homérosi hajókatalógusból kiolvasható 29 állam túl soknak tűnik, Hellas területén 5-9 ilyen állam lehetett.

A wanax után a hadvezérnek (**lawagetas**) volt kiemelkedő szerepe: **a társadalom sokkal harciasabb volt, mint a minósi** (harcossírok- és ábrázolások, erős városfalak, a raktári táblákon is számos fegyver és harci szekér illetve alkatrész szerepel). Valószínűleg létezett egy katonai, papi illetve hivatalnoki, esetleg földbirtokos arisztokrácia. Utánuk szabad parasztok, saját földdel nem rendelkező függő réteg és rabszolgák következtek.

Három fajta földtulajdont ismerünk: a **temenos** típus csak a wanaxot és a lawagetast illette meg, a **ktimena** a magántulajdonban lévő földeket, a **kekemena** pedig a közösségi tulajdonban és használatban lévő földeket jelentette.

A paloták központjába az úgynevezett **megaron** állt, a központi nagy, reprezentatív terem a szakrális szereppel is rendelkező tűzhellyel, s ebből nyíltak a lakóhelyiségek és a raktárak. A palotákat **küklopikus falak** vették körül (a későbbi görögök szerint e hatalmas kőtömbökből épített falakat csak a görög mitológia óriásai, a kyklopsok építhették). A vezető réteg rendkívüli gazdagságú ún. **kupolasírokban** temetkezett (Schliemann pl. az általa Mykénében feltárt kupolasírt kincsháznak nevezte). Képzőművészetükre nagy hatást gyakoroltak a krétai minták (pl. falfestészet), a tematika azonban a mykénéi görögöknél

bővül a vadászattal és a harccal (az állatábrázolás, különösen a bikáké és a bikák felett ugró akrobatáké Krétán is elterjedt volt).

3.3 A mykénéi kultúra bukása, a sötét kor

A palotaközpontok virágzásának a 12. században erőszakos pusztulás vetett véget, talán a támadók elleni védekezésre utalnak Pylos építkezései és katonai átcsoportosításai a lineáris B táblákon. Utóbbi értelmezése azért különösen nehéz, mert az agyagtáblákon csak egy évre vonatkozó adatok szerepelnek (az elszámolások miatt az a szempont, hogy idén tavasszal mennyi birka volt a nyájban, nem az, hogy 5 éve), így nem tudjuk, hogy ez esetleg megszokott csapatmozgás volt, vagy speciális.

A hagyományos elképzelés szerint ez a pusztulás a **dór¹⁴ vándorláshoz** (az ókorban a Hérakleidák visszatéréséhez) köthető, akik ekkor érkeztek volna északról, s a későbbi dór területekről (főleg a Peloponnésosról) **elűzték az iónokat és az achájokat, s letelepedtek**. A dóroknak ez a „honfoglalása” okozta volna a paloták pusztulását.

Ennek az elméletnek azonban több gyenge pontja van:

- ha a dórok által elpusztított mykénéi kultúra letéteményesei az elűzött achájok lettek volna, akkor az acháj dialektusnak igen közel kellene állnia a lineáris B táblákon megőrzött görög dialektushoz, de ez nincs így (az arkadiai a legközelebbi);
- kérdéses, hogy a számunkra az archaikus kortól adatolt dialektusok valóban már a 12. századi törzsi szerveződésekhez köthetők-e;
- ráadásul a dór **phylék** (törzsek) nevei valóban egységesek a különböző területeken (dórok éltek pl. a Peloponnésoson és Kis-Ázsia déli területein), de ezek csak az 5. századtól adatoltak, semmi nem bizonyítja, hogy ez már a 12. században is így volt. Valószínűleg csak később alakult ki a közös származástudat;

¹⁴ Az ötödik századra már határozottan kialakul a különböző nyelvjárásokat beszélő görög „törzsek” (dór, ión, aiol, attikai, arkadiai stb.) azonosságtudata.

- a régészeti leletanyagban tapasztalható változások (pl. új típusú kerámia, kard) egyrészt nem köthetők egyértelműen új etnikumhoz, másrészt az újabb leletek azt sugallják, hogy ezek már mykénéi környezetben is előfordultak;
- a paloták pedig nem csak a későbbi dór területeken pusztultak el, ráadásul ilyen jellegű pusztításról nem tud az irodalmi hagyomány, továbbá a különböző központok nem egyszerre, hanem több évtizedes eltérésekkel pusztultak el;
- néhány dór területen (pl. Messéniában, Lakóniában) semmi jele a lakosság megváltozásának, sőt, olykor még lakosságnak sem.

A dór vándorlása tehát nem egy, a helyieknél sokkal erősebb nép hódítása és egy tömbben való letelepedése volt, sokkal valószínűbb, hogy a dórok a mykénéi kultúra hanyatlásának vagy pusztulásának idején a hatalmi vákuumot kihasználva telepedtek le.

Ha tehát nem a dór vándorlás, akkor mi okozta a mykénéi kultúra pusztulását? Egyetlen egyértelmű okot nem tudunk megnevezni, a szakirodalomban több lehetőség is felmerült, ezek együttes hatása vezethetett a paloták pusztulásához.

Lehetséges okok:

- a korszakban nemcsak a mykénéi görögség területén vannak problémák, az ún. tengeri népek támadása érinti a Földközi-tenger keleti medencéjének számos területét (Egyiptom, Ciprus, Anatolia), ez hatással lehetett a görögökre is;
- a palotaközpontok egymás elleni harca vezetett a pusztuláshoz;
- klimatikus viszonyok változása (mini jégkorszak, szárazság) meggyengíti a paloták hatalmát, esetleg az éhezõ nép fosztja ki õket;
- a királyok/arisztokrácia túlzott kiadásai és fényűzése miatt fellázad a nép;
- földrengések;

- stb.

A mykénéi kultúra bukása után következett be az ún. **sötét kor**. Hátterül nemcsak a mykénéi kultúra bukása szolgált, mivel a régészeti anyag alapján az évezred végén általános recesszió sújtotta a mediterráneumot. Mivel **az írás ismerete is elvész**, csak régészeti anyaggal rendelkezünk, ez alapján **csökkent a népességszám, a kézműves termékek minősége és mennyisége, szűkültek a kereskedelmi kapcsolatok, szegényesebb volt a sírmelléklet**, s a csontok vizsgálata arra mutat, hogy alacsonyabbak voltak az emberek (gyengébb minőségű és mennyiségű táplálkozás, mint korábban). Az épületek romjai alapján pedig kisebb és rosszabb minőségű házakban élt a lakosság. Így a sötét kor elnevezés kétszeresen is indokolt: **számunkra sötét**, mert az írás hiányában és a szegényesebb régészeti leletanyag miatt kevésbé ismerjük, valamint **a megelőző és következő korszakhoz képest gazdaságilag és kulturálisan is alacsonyabb szintet képvisel**.

Újabban felmerült, hogy a sötét kor nem is volt annyira sötét, mint azt sokáig gondolták, s nem totális hanyatlást kell benne látnunk. (A hanyatlás egyértelmű, ezt nem vitatja senki, csak a mértékét.) Ami bizonyos, hogy nagyjából 1200-1000 közötti időszakból egyre kevesebb régészeti lelőhelyet ismerünk, míg 1000-700 között egyre többet. S bár a **lelőhelyek gazdagsága kevés kivételtől eltekintve egyértelműen csökken**, nem tudjuk pontosan, hogy a lelőhelyek számának csökkenése milyen arányban áll a lakosság csökkenésével, hiszen a lelőhelyek száma akkor is csökken, ha a lakosság korábbi szétszórt kisebb településekről összeköltözik egy jobban védhető nagyobbba, vagy ha hasonló lakosságszám mellett a korábbi letelepült életmódot pásztorkodó, kevésbé helyhez kötött és így régészetileg nehezebben kimutatható életmód váltja fel. Ezen felül bár kisebb mértékben és alacsonyabb szinten, de **folytatódik a kézművesek tevékenysége és a távolsági kereskedelem** is, az **euboiai Lefkandi**

pedig kifejezetten gazdag volt a korszakban. Összességében megállapíthatjuk, hogy bár a hanyatlás egyértelmű és a görög történelem egyik egyértelmű mélypontját képviseli, talán mégsem volt olyan mértékű, mint korába feltételezték.

A pusztulás után néhány központ, mint pl. **Tiryns, Mykéné, Midea** újjáépül, megmaradnak a harcos sírok, de a sírmelléklet szegényesebb. A régészeti leletanyagban továbbra is tükröződik egy határozott társadalmi hierarchia (sírok, épületek mérete stb.), bár kevésbé markánsan, mint a mykénéi korban.

A mykénéi civilizáció kiterjedése és legfontosabb központjai

https://en.wikipedia.org/wiki/Mycenaean_Greece#/media/File:Mycenaean_World_en.png

Mykéné ú. oroszlános kapuja, a hatalmas kőtömbökből épült kyklopius falakkal
https://en.wikipedia.org/wiki/Mycenaean_Greece#/media/File:Lions-Gate-Mycenae.jpg

Feladat: Athén és Kréta kapcsolata a görög mitológiában is megjelenik, nézzon utána a Théseus-mondakör krétai vonatkozásainak. Ehhez l. Plutarchos Théseus életrajzát, vagy görög mitológiai összefoglalókat, mint Kerényi Károly: Görög mitológia. Budapest 1977, Graves, R.: A görög mítoszok I-II. Budapest 1981 (az ő értelmező magyarázatai túl merészek).

Olvasnivaló

Chadwick, J.: A lineáris B megfejtése. Budapest 1980

Hegy Dolores – Kertész István – Németh György – Sarkady János: Görög történelem a kezdetektől Kr. e. 30-ig. Budapest 2002

Levi, P.: A görög világ atlasza. Budapest 1994

Németh György - Hegyi W. György: Görög-római történelem. Budapest 2011.

Warren, P.: Az égei civilizációk. Budapest 1989

Magyarra fordított lineáris B dokumentumok magyarázatokkal:

Németh György (szerk.): Görög történelem. Szöveggyűjtemény. Budapest 1999

Összefoglalás

Ebben a leckében megismerkedtünk a **görög történelem korszakolásával**, és ezen korszakok legjellemzőbb vonásaival, valamint a **görögök időszámítási rendszerének** legfontosabb vonásaival.

A **minósi civilizáció**, bár nem volt görög, óriási hatást gyakorolt a mykénai görögségre, mind politikailag, mind kulturálisan. A minósi civilizáció meggyengülésekor a szárazföldi görögök vették át a hatalmat Kréta szigetén is, s ezt a harcias, **mykénéinek nevezett civilizációt** a lineáris B írás révén már sokkal jobban ismerjük. Néhány évszázados virágzás után azonban a 2. évezred végére ez a kultúra is lehanyatlott, az írás ismerete is elveszett, s a következő ún. **sötét korban** már minőségében és mennyiségében is sokkal alacsonyabb szintű tárgyi kultúrát találunk az írás ismerete nélkül.

Feladat 2.

A tananyag elején található logikai vázlat segítségével többféleképpen is ellenőrizheti tudását:

a, az anyag megtanulása/átnézése után mindenféle segédeszköz nélkül készítse el az anyag logikai vázlatát (mintha szóbeli felelet előtt készülne fel);

b, ha az a, feladat már megfelelően megy, töltsse ki adatokkal a fenti vázlatpontokat, minden ponthoz tudni kell legalább 2-3 konkrét adatot (évszám, név, fogalom stb.).

Ez a feladat segít beazonosítani a problémás részeket, sokkal hatékonyabb, ha ezekre koncentrálni, mintha az egész anyagot újra és újra átolvasná differenciálás nélkül.

Feladat 3.

Lexikális tudása ellenőrzéséhez indítsa el a HomérosVilága.HTM fájlt.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE